

Dincolo de tranșee: cum au trăit maghiarii din Transilvania Marele Război și Trianonul, texte din jurnale și memorii alese și adnotate de Nándor Bárdi și Judit Pál, traducere de S. Skultéty, București, Humanitas, 2022, 502 p.

DOI: 10.2478/amsh-2022-0030

Volumul *Dincolo de tranșee: cum au trăit maghiarii din Transilvania Marele Război și Trianonul*, texte din jurnale și memorii alese și adnotate de Nándor Bárdi și Judit Pál, traducere de S. Skultéty, apărut la Editura Humanitas în anul 2022 completează o serie de lucrări publicate în cadrul acestei edituri începând cu anul 2014, serie care marchează centenarul primei Mari Conflagrații mondiale și care cuprinde alături de restituiri istorice, și scrieri inedite, precum jurnale de război, însemnări și memorii, descoperite și aduse în atenția publicului sub îngrijirea unor renumiți istorici. Volumul de față, a cărei idee originală, după cum mărturisesc însuși editorii, a aparținut editurii Humanitas, se înscrie acestei inițiative, propunându-și să facă cunoscută în rândul publicului român, perspectiva comunității maghiare din Transilvania asupra evenimentelor Primului Război Mondial și a creării României Mari prin traducerea și publicarea unor texte din memoriile, jurnalele și însemnările contemporanilor, care redau această perioadă.

Fragmentele publicate au fost selectate din douăsprezece jurnale și treizeci și patru de scrieri memorialistice ai căror autori provin din medii culturale diverse, țărani, soldați și ofițeri, membri ai clasei de mijloc, funcționari, primari, miniștri, elevi, studenți, dar și din zone diferite, Transilvania, Banat, Partium, oferind astfel o imagine complexă asupra manierei în care războiul și evenimentele care i-au succedat au fost trăite și percepute de comunitatea maghiară. Chiar dacă în marea majoritate, textele provin din surse editate, demersul este unul inedit, prin maniera în care fragmentele au fost selectate și grupate în cele șapte părți care compun volumul. Având o bogată experiență de cercetare, care însumează atât preocupări privind istoria maghiarilor din Transilvania cât și editarea de volume de studii și documente, cei doi editori ai volumului de față reușesc să armonizeze într-un tot unitar cele patruzeci și cinci de voci, și să propună publicului o altfel de istorie a Marii Conflagrații, de la momentul Sarajevo până după Tratatul de la Trianon, o istorie prin vocile contemporanilor.

Volumul se deschide cu un studiu introductiv intitulat *Maghiarii și românii din Transilvania în Primul Război Mondial, între*

stereotipii etnice, conflict mocnit și nevoia de conviețuire, semnat de cei doi editori, studiu care în prima parte oferă o scurtă incursiune în problematica imagologiei și a manierei în care auto- și hetero-imaginile românilor și maghiarilor conturate în epoca modernă, dar bazate pe antecedentele medievale, au evoluat sub semnul conflagrației mondiale și a evenimentelor de după aceea; o incursiune necesară în contextul în care „imaginea românilor apare la fiecare pas” (p. 15), iar alegerea unora dintre fragmente a fost determinată și de prezența printre teme a relației cu România și cu românii (Nota editorilor, p. 31). Totodată, editorii oferă în studiul introductiv și câteva lămuriri asupra impactului pe care războiul l-a avut în planul scrierilor cu caracter autobiografic, experiența sa brutală intensificând producția de ego-documente, „chiar și cei care până atunci nu obișnuiseră să țină un jurnal au pus mâna pe condei” (p. 23), această formă de manifestare reprezentând în fond un catharsis, un mod de evadare din violență. Studiul introductiv se încheie cu o prezentare a surselor și a principiilor care au guvernat selecția și gruparea documentelor.

Fiecare dintre cele șapte părți în care sunt redată fragmentele și însemnările memorialistice debutează cu o introducere care schițează cadrul general al perioadei și al evenimentelor reflectate în textele care o compun, titlurile incluzând câte o sintagmă reprezentativă, preluată din documentele publicate. Frazele introductive care preced fiecare fragment stabilesc contextul, oferind în același timp unitate fiecărei secțiuni. Prima parte, intitulată, „*Ne ducem la Moscova să luăm masa!*” *Cum începe Marele Război*, se concentrează asupra perioadei de început a războiului, de la asasinarea moștenitorului tronului austro-ungar Franz Ferdinand, la respingerea ultimatumului dat Serbiei de Monarhia austro-ungară și debutul conflictului și al mobilizărilor, cele șase fragmente redând confuzia, expectativa, incertitudinea dar și entuziasmul începutului, cultivat de autorități dar și asumat de cei care cunoșteau războiul doar din povești și care și-au dat apoi însă, treptat seama „pe pielea lor, că până și cea mai urâtă pace e mai frumoasă decât cel mai frumos război” (p. 41).

Următoarele trei părți: „*Când șuieră gloanțele, cuvintele nu mai ajung*”. *Amintiri de pe frontul românesc, 1916*, „*Azi, toate-s nesigure*”. *Viața cotidiană în spatele frontului și „Să fugim sau să rămânem acasă?”*. *Intrarea trupelor române în Transilvania în 1916: Cei rămași acasă și cei refugiați*, cuprind fragmente din memoriile și însemnările a 37 de autori redând experiența cotidiană a războiului, atât pe front, cât și în spatele său. Relatările cuprinse în aceste părți gravitează în jurul intrării României în război și a deschiderii frontului românesc, reflectând o paletă largă de trăiri și experiențe, de la deziluzia înfrângerilor și temerile cauzate de ofensiva românească, la speranța că, totuși, Dumnezeu va face dreptate, „iar românul va trebui la

vremea când se va refugia să crape mizerabil, exact acolo pe unde a intrat triumfător. De nu-atunci dreptate, nu e nici aici, nici în ceruri!” (p. 77), apoi bucuria contraofensivei și a revanșei Bucureștiului ocupat. Relatările surprind atât consecințele dramatice ale conflictului, excesele, abuzurile, jafurile, violențele de pe front și din spatele frontului, cât și gesturile de umanitate, ajutorul dat uneori chiar dușmanului, precum episodul din satul Farkaslaka din comitatul Odorheiului (azi Lupeni, Harghita), unde țăranii au găsit un soldat român rănit, pe care l-au repus pe picioare și apoi l-au predat camarazilor săi (pp. 170-171). Alături de aceste aspecte, fragmentele redau și maniera în care autoritățile locale și instituțiile culturale s-au adaptat și și-au continuat activitatea în vreme de război. Un număr mare de relatări se concentrează asupra dilemei generate în spatele frontului de intrarea României în conflict, populația aflându-se în fața opțiunii de a rămâne sau a pleca, ambele perspective implicând însă, teamă și nesiguranță. Astfel, partea a patra care cuprinde documentele care reflecte aceste dileme, redând atât dramele celor care au ales refugiul, cât și experiențele celor care au rămas pe loc, constituie cea mai extinsă parte din întreg volumul, încorporând relatări care vin atât din rândul autorităților civile și religioase, cât și din rândul unor reprezentanți ai clasei de mijloc, dar și voci ale unor oameni de rând, care și-au asumat viața de pribeag.

Partea a cincea, *„Depărtata nădejde e prea puțină pentru eliberare”*. *Viața prizonierilor de război*, reflectă o altă experiență impusă de anii de război, aceea a celor căzuți prizonieri. Cele trei documente care compun această parte oferă imagini ale vieții din lagărele din România, Italia și Rusia, reflectând greutatea din timpul prizonieratului, dar și dificultățile și provocările revenirii acasă și a descoperirii unor noi realități.

Documentele cuprinse în ultimele două părți intitulate, *„Prăbușire totală!” Încheierea războiului și schimbarea puterii de stat și respectiv, „A fi sau a nu fi...”*. *Perioada de tranziție de după încheierea războiului*, prezintă perioada de la sfârșitul războiului, reflectând drama unei comunități care alături de trauma conflictului experimentează o nouă dramă, ca urmare a prăbușirii Monarhiei și a trecerii în componența unui alt stat. Fragmentele și însemnările surprind sentimentele contradictorii ale acestei perioade de incertitudini și reșezări, speranța până în ultima clipă a unui alt deznodământ, o speranță care a impus adesea împotrivire și rezistență în fața evidentului, generând noi drame, a celor care au fost nevoiți să ia calea exilului, fie prin opțiunea proprie fie prin forța noilor autorități.

Experiențele reflectate în documentele cuprinse în acest volum sunt completate și prin includerea unor imagini care redau secvențe

cotidiene din viața de pe front, soldați citind scrisori sau presa, asistând la un spectacol de teatru sau rugându-se în fața unei troițe, imagini din spatele frontului, a celor care au luat drumul refugiului sau a celor care au rămas acasă și au experimentat noi ipostaze în absența taților, soților sau fiilor plecați la război. Volumul oferă și câteva instantanee a unor orașe transilvane dinaintea dar și din timpul conflagrației, în completarea textelor despre prizonierat venind imagini cu cei care au trăit experiența lagărelor în vreme ce transferul de putere spre România este redat și prin imagini ale intrării armatei române în orașele transilvane, dar și cu ipostaze din viața celor care au luat calea exilului, unii trăind ani buni în vagoane de tren, în condiții precare.

Volumul se încheie cu o scurtă cronologie a evenimentelor Primului Război Mondial din Transilvania, editorii incluzând apoi și scurte biografii ale autorilor documentelor publicate, biografii care includ atât referințe bibliografice, cât și trimiteri la sursele din care au fost preluate memoriile și însemnările care compun acest volum. De altfel, editorii au inclus pe parcursul întregii lucrări în notele de subsol bogate trimiteri la literatura de specialitate care tratează temele atinse de textele prezentate, oferind în același timp explicații și detalieri vizavi de personalitățile, instituțiile sau evenimentele menționate în texte. Volumul propune astfel, o perspectivă inedită asupra evenimentelor din timpul Primului Război Mondial și a manierei în care acestea au fost experimentate în diferite medii și contexte, oferind publicului român ocazia de a cunoaște maniera în care comunitatea maghiară din Transilvania a trăit războiul și s-a raportat la consecințele acestuia, constituind o lectură necesară înțelegerii provocărilor care au marcat integrarea spațiului transilvan în România Mare.

Maria Tătar-Dan

Intelectualii din județul Bistrița-Năsăud și Universitatea din Cluj (1919-1940). Restituiri documentare, editori Adrian Onofreiu, Claudia Septimia Sabău, Ana Maria Stan, Cornelia Vlasin; Studiu introductiv Ana-Maria Stan; au colaborat Paula Cazacu, Nicoleta Hegedűs, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2021, 381 p.

DOI: 10.2478/amsh-2022-0031

Inițiativa editorilor de a aborda o asemenea tematică, printr-un volum consistent de documente (249), inedite și editate, emise de oficialitățile universitare